

Jolanta Góral-Półroła, Mirosław Michalik, Kamila Czarnik

LOKUCJA, ILLOKUCJA I PERLOKUCJA W WYPOWIEDZIACH OSÓB JĄKAJĄCYCH SIĘ – MODEL OPISU I ANALIZY

Streszczenie

W opracowaniu wyłożono założenia metody deskrypcji i interpretacji lokucji, illokucji oraz perlokucji w wypowiedziach osób jąkających się. Wzorując się na teorii Johna Langshawa Austina, eksponujemy zjawisko performatywnej (wykonawczej) mocy języka, kiedy jest on używany jako narzędzie do zmiany rzeczywistości społecznej. Całość rozważań umieszczamy w ramach teorii aktów mowy.

Słowa kluczowe: kompetencja komunikacyjna, performatywna moc języka, nie płynność mówienia

LOCUTION, ILLOCUTION AND PERLOCUTION WHEN PERFORMED BY PEOPLE WITH STUTTERING DISORDER

Summary

The purpose of the paper is to discuss the methods used during the description and the interpretation of locution, illocution and perlocution when performed by people with stuttering disorder. It employs the theories of John Langshaw Austin to describe the phenomenon of the performative speech acts, which serve as tools for changing the social reality. The whole paper revolves around the speech acts theory.

Keywords: communicative competence, performative speech acts, disruption of the speech flow

Wstęp

Tytułowe terminy na trwałe wpisały się w teorię kompetencji komunikacyjnej, która wyrosła ze sprzeciwu Johna Langshawa Austina wobec teorii kompetencji

językowej Noama Chomskiego¹. W ujęciu tego pierwszego język to część działania społecznego, na które składają się: cele i intencje nadawcy, procesy rozumienia i odczytywania informacji przez uczestników aktu komunikacyjnego, skutki wypowiedzi powstające w odbiorcach, a także wpływy warunków zewnętrznych i kulturowych na rozumienie wypowiedzi – aspekty komunikacyjno-psychologiczne mówienia (Grzegorzczkova 2008: 63; Paveau, Sarfati 2009: 245–246). Z punktu widzenia podjętych rozważań, istotną zasługą prekursora teorii aktów mowy w obrębie angielskiej filozofii języka (brytyjskiej filozofii analitycznej) J.L. Austina było odkrycie (wyeksponowanie) performatywnej (wykonawczej) mocy języka, kiedy jest on używany jako narzędzie do zmiany rzeczywistości społecznej. Rozwijając dalej teorię performatywów, Austin (1993) wprowadza pojęcie *lokucji*, *illokucji* i *perlokucji* (za: Góral-Półroła 2016: 24).

Lokucja, illokucja, perlokucja – treść i zakresy semantyczne pojęć

Lokucja to czynność mówienia o czymś, podczas której odpowiednie jednostki językowe odnoszą się do odpowiednich znaczeń; illokucja jest natomiast czynnością działania językowego (performancji ‘wykonania’), której celem jest regulowanie zachowań, działań osób mówiących. Czynność perlokucyjna określa natomiast stopień oddziaływania czynności mówienia na interlokutora (interlokutorów) (za: Góral-Półroła 2016: 24).

Rozróżnienie między tymi aspektami mówienia (czynnościami) J. Austina (1993/2004) ilustruje następująco:

„Czynność (A), czyli *lokucja*: Powiedział mi: ‘zastrzel ją, przez formę rozkaznika ‘zastrzel’ mając na myśli ‘zastrzelenie’, a za pomocą słowa ‘ją’, odnosząc się do ‘niej’;

Czynność (B), czyli *illokucja*: ‘ponaglał lub radził, rozkazywał itd.’ mi, bym ją zastrzelił [‘moja wypowiedź jest nakazem’];

1 John Langshaw Austin podkreślał, iż język ma być używany do celów społecznych. Zatem jedną z jego podstawowych funkcji jest realizacja kompetencji komunikacyjnej, rozumianej wstępnie jako umiejętność posługiwania się językiem adekwatnie do sytuacji i słuchacza. Kompetencja komunikacyjna stanowi zainteresowanie wielu dziedzin nauki: językoznawstwa, psycholingwistyki (zwłaszcza w ujęciu pragmatyki języka), socjolingwistyki, socjologii języka, logopedii, a także psychologii społecznej, w której poprzez interakcje międzyludzkie o charakterze komunikacyjnym dokonuje się proces poznania społecznego. Podstawową jednostką kompetencji komunikacyjnej jest wypowiedź, będąca, poza sądem, nośnikiem informacji o intencji mówiącego, jaka wyraża się w akcie mowy (Kurcz 2000: 130–131).

Czynność (C₁), czyli *perlokucja*: ‘spowodował’ ‘przekonał mnie, bym ją zastrzelił’; [‘spowodował stan takiej frustracji, że mógłbym targnąć się na swoje (jej) życie’];

Czynność (C₂) ‘doprowadził mnie’ [do tego spowodował, sprawił] bym ją zastrzelił” (Austin 1993/2004: 647; Góral-Półrola 2016: 24).

Założeniem przyjętym w tym opracowaniu jest uwzględnienie możliwie bogatego repertuaru kontekstów użycia aktów m.in. efektów perlokucyjnych niepełnego mówienia, np. w postaci znaczeń (niedosłownych), metaforycznych (przenośnych) itp.

1.1. Dla zilustrowania tych kwestii przywołajmy fragment 2 wspomnień osoby jękającej się [OJ] – nauczyciela (M. l. 35), który odpowiada na trudne pytanie kwestionariuszowe sformułowane w trakcie wywiadu przez studentkę logopedii [SL]:

SL [pytanie o rozstrzygnięcie:] ... *Czy jękanie przeszkadza Panu w pracy?*

OJ ... [odpowiadam twierdząco:] ... *tak ... to znaczy na pewno przeszkadza...* [wyjaśniam:] ... *znaczy* [‘jakby tu powiedzieć’], *bo zawsze gdzieś tkwi* [we mnie], *że a nuż^{2*} się* [zaczę jękać] ... [to] *znaczy u mnie jest tak, że jak b-będę zmęczony* [jak byłem zmęczony], *no to gdzieś tam mimo wszystko wyjdzie* [ponownie pojawi się, ujawni się]...

SL [pytanie dodatkowe:] ... *Czy u uczniów Pana to wywołuje jakieś reakcje?*

OJ [informuję, wyjaśniam w konstrukcji z przytoczeniem rejestrującej emocjonalny efekt perlokucyjny:] ... [to] *znaczy, ja nawet tego nie kryję* [‘nie kryję się z tym’] ... *wręcz^{3**} im to mówię bardzo często, że kiedyś się mocno*

2 * (a) *nuż* (modulant) ‘tym słowem mówiący sygnalizuje swoją wątpliwość, obawę, rzadziej nadzieję, co do spełnienia się opisywanego stanu rzeczy’: „Spróbuj, nuż się uda” (SWJP I, 628); *nuże, nuż* od XV w. partykuła wzmacniająco-intensyfikująca w połączeniu z bezokolicznikiem (np. *nuże wstawać!* w połączeniu z rozkaznikiem wyraża zachętę, naleganie, nacisk: ‘dalej! śmiało’ np. *nuż wstań!* od XVII w. *nuż* jako ekspresywna partykuła pytajna: *a może?*, *być może* (np. *nuż mi się uda?* staropolska partykuła *nuże* (*nuż* ‘okrzyk zachęcający, ponaglący’, wyraz nawiązujący ‘a więc oto’; połączenie od prasłowiańskich partykuł **nu* i **že* (Boryś SE, 369).

3 ** *wręcz* (modulant ‘tym słowem mówiący sygnalizuje, że dana wypowiedź najlepiej oddaje faktyczny stan rzeczy’ ‘uważam, że najlepiej (jest) tak to nazwać, ‘wprost’, po prostu’ SWJP II 541; partykuła *wręcz*; wykładnik nawiązania, wykładnik autokorekty (nadawcy wypowiedzi) wykładnik gradacji, synonim: *wprost*; quasi – synonim *po prostu* (Grochowski 1997: 100); por. *wręcz* od XV w. przysłówek ‘wchodząc w bezpośredni kontakt z przeciwnikiem’;

jąkałem i daję taki p-p-przykład, dla mnie dość straszny [por. okrutny, brutalny, bulwersujący] ... no ale wtedy mówię [używając dramatycznego porównania, w trybie przypuszczającym], że jakbym miał pistolet, to bym się za-zaza-za-strzelił w tym momencie [por. 'to bym zapadł się pod ziemię'], [uzasadniam:] ...bo kupowałem bilet do Granowa [...] i nagle się zaciąłem... [efekt perlokucyjny:] i stoję cały czerwony i mnie – nie chce mi to słowo przejść przez gardło ... Fr₂ JGP, s. 111–112.

1.2. W naszym przypadku (rozmowy na temat jąkania) chodzi o efekty perlokucyjne spowodowane nie płynnością mówienia osoby jąkającej się, głównie o charakterze reakcji emocjonalnej [efekt: rozmówców (zadającego pytanie, a zwłaszcza – doznającego przykrych emocji interlokutora odpowiadającego w wywiadzie diagnostycznym) w postaci zakłopotania, zażenowania, wstydu] – w odpowiedzi nastawionej na rozpoznanie przyczyn i patomechanizmów jąkania.

1.3. J. Searle (1987: 29) – rozwijając teorię J. Austina – tworzy teorię języka jako teorię aktów mowy, czyli w istocie teorię czynności interakcyjnych (werbalnych)⁴.

z bliska; 'otwarcie, bez niejasności, wprost, po prostu'; staropolskie w XV w. 'osobiście', w XVI w. 'bezpośrednio' od wyrażenia przyimkowego *w rękę* (Boryś SE, 710).

4 John Searle przebudował teorię aktów mowy, proponując ich przedefiniowanie. Wyróżnił on następujące typy aktów mowy: 1. Asertywne – wyrażające sądy i twierdzenia na temat rzeczywistości. Należą tu przede wszystkim wypowiedzi stwierdzające, np. *Wrzątek jest gorący, Kraków był stolicą Polski*. 2. Dyrektywne – celem wypowiedzi jest skłonienie odbiorcy do określonego działania i w konsekwencji spowodowanie zmiany stanów rzeczy w świecie. Zaliczamy do nich: rozkazy, prośby, rady, instrukcje, wypowiedzi manipulujące wolą odbiorcy, np. *Wyjdź już z pokoju!, Przestań palić!* 3. Komisywne – wypowiedzi, które zawierają zobowiązanie, obietnicę, ślubowanie, zgodę, zapewnienie, np. *Od jutra nie palę*. 4. Ekspresywne – wypowiedzi wyrażające stany emocjonalne adresata wobec nadawcy. Należą tu: podziękowania, przeprosiny, np. *Przykro mi!, Gratuluję sukcesu!* 5. Deklaratywne – wypowiedzi mają zmienić istniejący stan rzeczy przez tworzenie nowych faktów: dzięki mianowaniu na stanowisko, ogłoszeniu wyroku, odwołaniu, np. *Mianuję pana na stanowisko...* (Góral-Półroła 2016: 25–26; Grzegorzczkova 2008: 66; Paveau, Sarfati 2009: 250–253; Skowronek 1999: 24). Istotne znaczenie dla teorii aktów mowy miało również rozróżnienie przez Searle'a bezpośrednich i pośrednich aktów mowy. Akt bezpośredni to taki, który opiera się na bezpośrednich wypowiedziach wykonawczych, np. *Zabraniam ci palić w tym pomieszczeniu!*. Intencja komunikacyjna wynika z lokucji, czyli z danych językowych i użytego kodu. Natomiast przy pośrednich aktach mowy intencja nie jest zakomunikowana (językowo) wprost, ale wymaga wyprowadzenia z kontekstu, wiedzy o świecie, sytuacji – opiera się na wnioskowaniu, np. *Okropnie tu duszno!*. W strukturze powierzchniowej wypowiedzi wykonawczej brakuje cech formalnych, najczęściej poprzez nieobecność czasownika wykonawczego. Każdy akt pośredni

Poziom interakcyjny języka jest zorganizowaną (konwencjonalną) częścią gramatyki danego języka, pozwalającą na nawiązanie, utrzymywanie i organizowanie komunikacji w ramach określonego układu dialogicznego interakcyjnego, którego podstawowymi elementami są: obecność nadawcy ('ja'), odbiorcy ('ty'), jedności czasu ('teraz') i miejsca ('tu') oraz relacje między tymi wszystkimi elementami, wyrażone w postaci interakcyjnej intencji nadawcy (Awdiejew 2004: 17–18). Podstawową jednostką na poziomie interakcyjnym jest *akt mowy*. Sekwencja [konfiguracja] aktów mowy tworzy ciąg konwersacyjny (par przylegających) (za: Góral-Półrola 2016: 24).

Zgodnie z podziałem funkcjonalnym Michaela A.K. Hallidaya (1978) poziom *interakcyjny* należy odróżnić od poziomu organizacji gramatyki tekstu (dyskursu), która zasługuje na swój odrębny i szczegółowy opis (w tym zjawisko *dialogizacji*, jako szczególnego sposobu składniowej organizacji tekstu mówionego).

Akty mowy

2.1. Pojęcie aktu mowy rozwijane jest na gruncie pragmatyki. J. L. Austin (1962) przyjął za punkt wyjścia rozróżnienie między wypowiedziami *konstatywnymi* (opisowymi) przeciwstawionymi wypowiedziom *performatywnym* (wykonawczym). W tym ujęciu przez wygłaszanie konkretnych wypowiedzi możemy dokonywać kilku aktów mowy równocześnie. Wyróżnia się tu trzy rodzaje aspektów interpersonalnego zachowania: *lokucyjny*, *illokucyjny* i *perlokucyjny*.

Aspekt *lokucyjny* (z łac. *locutio*) 'mówienie' obejmuje samo wypowiedzenie zdania, tj. artykulację dźwięków, łączenie morfemów i wyrazów w większe całości itd., w tym dalece zaburzone formy niepełnego mówienia.

Aspekt *illokucyjny* (termin utworzony przez Austina przez dodanie do terminu poprzedniego łacińskiego przyrostka *in-*, który przed *l* zgodnie z regułami gramatyki łacińskiej przechodzi w *il-*) dotyczy wypowiedzenia w tym sensie, że jego użycie stanowi samo w sobie jakiś akt, np. 'obietnicę', 'rozkaz', 'pytanie', 'twierdzenie', 'udzielenie ślubu, chrztu' itp.

może zostać przetłumaczony na bezpośredni: *Okropnie tu duszno!* – oznacza 'Otwórz okno!' (Grzegorzczak 2008:68–69). Ciekawą propozycję stanowi też tzw. kognitywna klasyfikacja aktów mowy I. Vasquesa-Orty i współpracowników. W typologii tej wyróżniono dodatkowo pytania o informację, całość natomiast przyporządkowana została do trzech nadrzędnych kategorii: A) aktów konstytutywnych (ekspresywy i deklaratywy); B) informatywnych (asercje i pytania o informację); C) obligatorywnych (dyrektywy i komisyy) (Vasquez-Orta, Driven, Pórrings, Sporen, Verpoor 2001).

Wypowiadając zdanie, dokonujemy wreszcie aktu *perlokucyjnego* (termin utworzony przez Austina przez dodanie przedrostka *per-*) ‘przez to’, że nasze wypowiedzenie wywiera na odbiorcę rozmaitego rodzaju wpływ, np. wprawia go w zakłopotanie, zażenowanie, gniew, powoduje jego rozbawienie lub powoduje uczucie wstydu, desperacji; sprawia, że odbiorca zaczyna być o czymś przekonany, skłania go do wykonania jakiejś czynności itp. (Austin 1962; Góral-Półroła 2016).

2.2. Z komunikacyjnego punktu widzenia uzasadnione wydaje się potraktowanie aktów illokucyjnych i aktów lokucyjnych jako składników aktu perlokucyjnego rozumianego jako chęć wywołania pozytywnych lub negatywnych efektów u adresata.

Ponieważ akty illokucyjne pełnią funkcję instrumentalną w stosunku do aktów perlokucyjnych, część struktury aktu mowy może być przedstawiona jako kombinacja celów perlokucyjnych z czterema celami illokucyjnymi określonymi przez J. Searle’a (1979) (Góral-Półroła 2016: 25).

Zgodnie z postulowaną relacją między tymi dwoma typami aktów mowy (‘część – całość’), nadrzędnym celem w hierarchii celów (intencji) są efekty perlokucyjne (na oznaczenie tego, co osiąga się przez mówienie): nadawca chce / zamierza / pragnie spowodować pozytywny / negatywny efekt (psychiczny) u adresata:

- a) wyrażając przekonanie, że jego sąd jest prawdziwy (*assertives*);
- b) wyrażając życzenie, aby adresat coś zrobił (*directives*);
- c) wyrażając zamiar i zobowiązanie zrobienia czegoś samemu (*commissives*);
- d) wyrażając swoją ocenę i emocjonalny stosunek do czegoś (*expressives*).

Predykaty *chcieć*, *zamierzać*, *pragnąć* wyrażają stany psychologiczne nadawcy oraz intensywność wyrażania celu perlokucyjnego (zob. Searle 1969; por. także Góral-Półroła 2016: 25).

Mechanizm wywoływania efektów perlokucyjnych u adresatów ma charakter aksjologiczny, a jego częścią są wartościowania nadawcy i adresata (Krzyszowski 1999).

Bezpośrednim, choć nie jedynym poparciem dla proponowanej aksjologicznej interpretacji, jest zgodność co do tego, że do najważniejszych efektów perlokucyjnych należą emocje, których powstanie zawsze jest poprzedzone ocenianiem, na co zwracają szczególną uwagę psychologowie (Post 2001: 135–147; por. także Góral-Półroła 2016).

Punktem wyjścia do opisów aktów perlokucyjnych stają się ich manifestacje, rozumiane jako efekty perlokucyjne, które mogą być trojakiego rodzaju:

emocjonalne, kognitywne i behawioralne. Należy dodać, iż M. Post (2001) traktuje efekty behawioralne jako wykładniki efektów mentalnych, zwłaszcza tych przekazywanych werbalnie. Mechanizm wywołania efektów perlokucyjnych u adresatów ma charakter aksjologiczny, a jego częścią są wartościowania nadawcy i adresata. Same zaś efekty są wynikiem konfliktów aksjologicznych, którym adresaci dają wyraz w sposób werbalny lub zachowaniowy (Post 2001: 147).

2.3. W opracowaniach i analizach rozmów dotyczących performatywnej mocy języka zwrócić należy szczególną uwagę na aspekt *kody* (por. – termin muzyczny *coda*) – rozumianej jako „chęć wywołania pozytywnych lub negatywnych efektów u adresata” (Post 2001: 147). Jacek Warchała na temat cody podaje następujące uściślenia: „coda spełnia w dialogu przede wszystkim funkcje metatekstowe. Jest sygnałem terminalnym kończącym podtemat w obrębie mikrostruktury dialogowej wymiany, gdzie potwierdza także odbiór, spełniając sekundarnie funkcję fatyczną. W obrębie makrostruktury dialogowej tematu może być sygnałem jego zakończenia” (Warchała 1991: 97). I dalej: „coda przybiera najczęściej formę wyspecjalizowanych sygnałów leksykalnych typu: *no tak, tak, no no no, aha, no to dobrze (...)*, powtórzeń poprzedzającej reakcji (...) lub dźwięków parajęzykowych (...), np. *yhmm, ha-ha-ha*” (Warchała 1991: 97–98). Z kolei deskrypcja struktury wymian dialogowych objąć powinna reakcje: uzupełnienia, rozstrzygnięcia, zestawienia oraz rozwinięcia. Reakcje uzupełnienia stanowią dopełnienie wiedzy wspólnej o te elementy, które należą do świata nadawcy reakcji, a nie należą do świata nadawcy inicjacji. Reakcje rozstrzygnięcia funkcjonują jako potwierdzenie lub jako zaprzeczenie wiedzy zawartej w inicjacji. W reakcjach zestawienia nadawca reakcji zestawia sądy o przedmiotach i stanach rzeczy nadawcy inicjacji z sędziami o przedmiotach i stanach rzeczy należących do jego świata. Reakcje rozwinięcia mają charakter dłuższych wypowiedzi narracyjnych lub opisowych (za: Warchała 1991). Proponowany model opisu i analizy rozmów z osobami jękającymi obejmuje również oceny inicjacji dialogowych. Inicjacja wraz z reakcją stanowią obligatoryjny składnik wymiany. Jednakże to inicjacja, przez otwarcie stanu asymetrii wiedzy, rozpoczyna dialog – reakcja jest tylko odpowiedzią. W związku z tym inicjacje charakteryzują się względną niezależnością i mogą pojawić się w każdym momencie dialogu, w przeciwieństwie do reakcji (Warchała 1991: 63; por. także Michalik 2006). Tradycyjnie wyróżnia się dwa główne rodzaje inicjacji: zależne sytuacyjnie i zależne językowo. Inicjacje zależne sytuacyjnie to te, które nie posiadają kontekstu poprzedzającego, dla których nie da się

znaleźć żadnych koreferencji z poprzedzającym kontekstem, czyli takie, które są uzależnione od sytuacji niezwiązanej z sytuacją aktu mowy. Zaś inicjacje motywowane kontekstem językowym to takie, które są uzależnione od sytuacji aktu mowy lub posiadają językowy kontekst poprzedzający (Warchała 1991).

Podsumowanie

Dalsze analizy, wykraczające poza przedstawione w treści artykułu, polegać powinny na ustaleniu repertuaru aktów mowy. Ze względu na kryterium intencji mówienia wydzielić można wypowiedzi ze względu na ich emocjonalne, informacyjne, modalne i behawioralne (działaniowe i zachowaniowe) funkcje (Grabias 2003). Z kolei odpowiednich narzędzi do opisu wartościowań ukrywających się za zjawiskiem oceny dostarcza językoznawstwo kognitywne i semantyka aksjologiczna (Krzyszowski 1997).

Bibliografia

- Austin J.L. 1962, *How To Do Things with Words*, Clarendon Press.
- Austin J.L. 1993/2004 [oryginał 1962], *Performatywy i wypowiedzi konstatające*, [w:] *Mówienie i poznawanie. Rozprawy i wykłady filozoficzne*, red. J. Austin, Warszawa, s. 550–560.
- Awdziejew A. 2004, *Gramatyka interakcji werbalnej*, Kraków.
- Góral-Półrola J. 2016, *Jąkanie. Analiza procesu komunikacji słownej*, Kraków.
- Grabias S. 2003, *Język w zachowaniach społecznych*, Lublin.
- Grochowski M., 1997, *Wyrażenia funkcyjne. Studium leksykograficzne*, Kraków.
- Grzegorzczkowska R. 2008, *Wstęp do językoznawstwa*, Warszawa.
- Halliday M.A.K. 1978, *Language as Social Semiotic*, London.
- Krzyszowski T.P. 1999, *Aksjologiczne aspekty semantyki językowej*, Toruń.
- Kurcz I. 2000, *Psychologia języka i komunikacji*, Warszawa.
- Michalik M. 2006, *Struktura dialogów osoby niedosłyszącej*, „Audiofonologia”, 29, s. 79–83.
- Paveau, M.-A., Sarfati G.-É. 2009, *Wielkie teorie językoznawcze. Od językoznawstwa historyczno-porównawczego do pragmatyki*, Kraków.
- Post M. 2001, *Efekty i akty perlokucyjne*, [w:] *Językoznawstwo kognitywne II. Zjawiska pragmatyczne*, red. W. Kubiński, D. Stanulewicz, Gdańsk, s. 135–147.
- Searle J.R. 1969, *Speech Acts*, Cambridge University Press.
- Searle J.R. 1979, *Expression and Meaning*, Cambridge University Press.
- Searle J.R. 1987, *Czynności mowy*, Warszawa.
- Skowronek B. 1999, *O dialogu na lekcjach w szkole średniej. Analiza pragmatyczno-językowa*, Kraków.

Vasquez-Orta I., Driven R., Pörings R., Sporen W., Verpoor H. 2001, *Działanie za pomocą słów: pragmatyka*, [w:] *Kognitywne podstawy języka i językoznawstwa*, red. E. Tabakowska, Kraków, s. 203–241.

Warchala J. 1991, *Dialog potoczny a tekst*, Katowice.

Skróty i znaki objaśniające

Fr. – fragment języka mówionego osoby jąkającej się (z zaburzeniami płynności mówienia).

JGP – Jolanta Góral-Półrola (2016), *Jąkanie. Analiza procesu komunikacji słownej*, Kraków.

M. l. 35 – mężczyzna lat trzydzieści pięć.

OJ – osoba jąkająca się.

SL – student logopedii Staropolskiej Szkoły Wyższej w Kielcach kierujący wywiadem terapeutycznym.

SWJP – B. Dunaj red., *Słownik współczesnego języka polskiego*, t. 1–2, Warszawa 2001.

W. Boryś SE – *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2006.

- Jolanta Góral-Półrola
Staropolska Szkoła Wyższa w Kielcach
Wydział Pedagogiczny
- Mirosław Michalik
Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie
Instytut Filologii Polskiej
Zakład Neurolingwistyki
- Kamila Czarnik
Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie
Wydział Filologiczny
studia doktoranckie
Oddział Neurologii i Neonatologii
Wojewódzki Szpital Specjalistyczny
Megrez Sp. z o.o. w Tychach